

FAN, TA'LIM VA AMALIYOT INTEGRATSIYASI

ISSN: 2181-1776

Raximova Ra'no Baxodirovna ¹

¹ Qashqadaryo viloyati PYaMO'MM

Maktabgacha, boshlang'ich va maxsus ta'lim kafedrası o'qituvchisi

MEHNAT TARBIYASI SHARQ MUTAFAKKIRLARI TALQINIDA

Annotatsiya: Maqolada yosh avlodni mehnatsevar etib tarbiyalashda Sharq mutafakkirlari asarlaridan foydalanish haqida ma'lumotlar bayon etilgan. Sharq mutafakkirlari Kaykobus, Alisher Navoiy, Forobiy, Sa'diy Sheroziy, Abdulla Avloniy asarlarida mehnat tarbiyasining yoritilishiga oid fikrlardan namunalar keltirilgan.

Kalit so'zlar: mehnat, mehnatsevarlik, Sharq mutafakkirlari, jismoniy barkamollik, mehnatga tayyorlash, Kaykobus, Qobusnoma, Alisher Navoiy, Forobiy, Sa'diy Sheroziy, Abdulla Avloniy.

O'zbek xalq pedagogikasining boy va bebaho xazinasini xalq og'zaki ijodida o'z ifodasini topgan xalqimizning asrlar davomida bola tarbiyasi bobida to'plagan tajribalari hamda buyuk mutafakkir allomalarimizning yozib qoldirgan meroslari tashkil etadi.

Mutafakkirlarimiz bola tarbiyasi va uning kamoloti to'g'risida o'z asarlarida to'xtalib, yoshlarni odob-axloqi, jismoniy barkamolligi, aqlan yetuk, mehnatsevarligi hamda vatanparvarlik tarbiyasiga alohida e'tibor berib kelingan. Xususan, bolalarni mehnatga tayyorlash va mehnatsevarlik ko'nikma va malakalarini shakllantirib, barcha tarbiya shahobchalarini tarkib toptirish borishning muhim omili ekanligi ta'kidlab kelingan.

Ular mehnatni yuksak baholab, kishilarning bir-birlari bilan qiladigan muomala va munosabatlari ham mehnat orqali yuzaga keladi deydi. Mehnat qilgan kishi doimo o'z g'alalar mehnatni qadrlay oladi hamda to'g'ri munosabatda bo'ladi deb hisoblashgan. Dangasa, ishyoqmas kishilar esa o'z g'alalar mehnatini qadrlay olmaydi, hatto ularning ustidan kuladilar deb uqtiriladi. Shuning uchun bunday kishilarni tarbiyalash kerakligini aytiladi.

Kaykovus o'zining mashhur asari "Qobusnoma"da odob-axloq to'g'risida juda ko'p ibratli fikrlarni ilgari suradi. Ayniqsa, bolalarni yoshligidan mehnat qilishga va mehnatsevarlik ruhida tarbiyalashga hamda kasbkorlik tarbiyasiga keng to'xtaladi. Ota-onalarni bolalarga yoshligidan boshlab mehnat qilishni va biror bir kasbni o'rgatib borish kerakligini ta'kidlaydi. "Ey farzand sen bola ko'rsang, unga yaxshi ot qo'ygin. Chunki otadan farzand haqlaridan biri yaxshi ot qo'yishdir. Kattaroq bo'lgandan so'ng, raiyat bo'lsang, hunar va kasb o'rgatasan". Kitobning 43-bobi asosan dehqonchilik va hunarlarga bag'ishlangan bo'lib, Kaykovus kishilarning dehqonchilik ishlari bilan shug'ullanishlari kerakligini aytadi. U dehqonchilik kasbini ulug'lab: "Ey, farzand agar dehqon bo'lsang, barcha dehqondan bilimdonroq bo'lg'in va har bir ekinni eksang, vaqtidan o'tkazmasdan hamma vaqt yerni tarbiya qilgin va dehqonchilik kasbidan bahramand bo'lgaysan"¹.

Abdurahmon Jomiyning mehnat xususidagi qarashlari diqqatga sazovardir. U mehnatni insonga baxtli turmush baxt etuvchi vosita hisoblaydi. Har bir inson o'z halol mehnati bilan yashamog'i lozim, shundagina u baxtli turmushga erishadi:

O'z mehnatining bo'lsin doim yo'ldoshiung,

O'zga minnatidan og'ritma boshing.

Chin do'st ul-do'stligi oshaversa gar,

Do'stidan yomonlik ko'rganida ham

Boshiga ming jaf osh yig'ilsa,

Mehr uyi u toshdan bo'lur mustahkam.

Buyuk mutafakkir Alisher Navoiy yosh avlodning ilm-hunarli va eng yaxshi insoniy fazilatlarini egallagan kishilar bo'lishini orzu qiladi. Uning "Munosib el" deb ataluvchi kishilari xalqqa xizmat qiluvchi xalq manfaatini ko'zlovchi menhatsevar, vijdonli, insofli, to'g'ri, saxovatli va muruvvatli kishilar ekanligini ko'ramiz.

Alisher Navoiy jamiyat kishilarini oldiga qo'ygan maqsadlarini amalga oshirishning birinchi omili bu halol mehnat qilishdir, deb uqtiradi. Har bir insonning biror kasbni egallashi va bu yo'lda tinimsiz mehnat, mashqlar darkorligini ta'kidlaydi. Hunarsiz kishilarni qiladigan ishlarini tayini bo'lmasligini eslatib:

Yo'q hunari yolg'uz esa bir kishi,

Qayda kishi sonida yolg'uz kishi.

Alisher Navoiy insonlarni kamolotga etishishini belgilovchi omil deb mehnatni uqtiradi:

Mehnat arodir murod topmoq, bilgil

Mehnat arodir, qo'shoq topmoq, bilgil.

Alisher Navoiy "Farxod va Shirin" dostonida shoir chin sevgi va vaf o, do'stlik va sadoqat, mehnat va ijodkorlik, vatanparvarlik hamda qahramonlik g'oyalarini tarannum etadi. Shoir dostonida Farxodning bolalik chog'laridayoq ilm-hunarga, mehnatga bo'lgan muhabbatini zo'r mahorat bilan tasvirlaydi. Bu Alisher Navoiyning bola tarbiyasida va uning bilim olishiga katta e'tibor bilan qaraganligini ko'rsatadi. Alisher Navoiy Farxodni mehnat va hunarga zo'r havasli, sangtaroshlik, rassomlik, naqqoshlik hunarlarini mukammal egallab olgan yigit sifatida tasvirlaydi. Farxod boshchiligida va uning bevosita fidokorona mehnati

natijasida katta kanal "Hayot daryosi" va hovuz "Najot dengizi" qaziladi. Navoiy Farxodni suvsiz yerlarga suv chiqargan qahramon mehnat sohasiuda mo'jizalar ko'rsatgan bahodir yigit sifatida ta'riflaydi. U ilm va hunarni omma manfaati uchun xizmat ettirish lozim deb hisoblaydi. Farxod Shirinni qidirib, Armanistonga borganda, Arman yurtidagi kanal qazish uchun qiynalib kishilarni ko'radi va :

Hunarni asrabon netkumdir oxir,

Olib tuproqqa mu ketkumdir oxir!- deya, o'z bilimi, hunar va g'ayratini ishga soladi, kanal qazuvchilar mashaqqatini yengillashtiradi va xalq o'rtasida katta shuhrat qozonad²i.

Alisher Navoiy reja bilan, aql bilan halol qilishni maslahat beradi, mehnat bilan oila, yurt obod bo'lishini aytadi. Navoiy mehnatsiz rohat bo'lmasligini shunday ta'riflaydi:

Mehnat aro har kimki, tahammul yo'q anga,

Tarvijga mutlaqo taxayyul anga. (Kimki mehnatga chidamsiz bo'lsa, ishining rivoj topishini hayolga ham keltirib bo'lmaydi.)

Abu Nasr Forobiyning ijodiy faoliyatida bola tarbiyasi chetdan qolgan emas. Forobiy jamiyatda yashayotgan har bir kishini yoshligidan boshlab biror kasbni o'rganish uchun harakat qilishi va kelajakda shu kasb orqali jamiyatga foyda keltirishi kerak, deb biladi. Har bir kasbni egallash jarayonida muayyan harakatlar, takrorlash, mashq qilish yo'li bilan ko'zlangan maqsadga erishish mumkinligini aytib, "Axloqiy fazilatlar va razilliklar, axloqiy harakatlarni, ishlarning bir necha marta takrorlanishida va uzoq davom etishi jarayonida vujudga keladi va mustahkamlanadi. Agar qilinayotgan ish xayrli bo'lsa, undan fazilat kelib chiqadi, agar yomon bo'lsa, unda razillik kelib chiqadi", - deydi.

Forobiy bolalarni yoshligidan boshlab mehnat va mehnatsevarlik ruhida tarbiyalash hamda o'ziga yoqqan ish bilan mashg'ul bo'lishi, asta-sekin o'zi qiziqqan biron bir kasbni egallashi zarurligi hamda barcha hunarlarni bir to'la egallab bo'lmasligini ifodalab, shunday deydi: "Har bir kishiga birlashtirilgan ma'lum bir ish bo'lishi kerak, toki u kishi o'ziga birlashtirilgan ishni kechiktirmasdan o'z vaqtida bajarsin".

Fors-tojik adabiyotining yirik namoyondasi Shayx Sa'diy o'z asarlarida bolalar tarbiyasiga alohida e'tibor berib, mehnatning kishi kamoloti va hayotida egallagan o'rni hamda halol mehnat qilish farovonlik keltirishini ta'kidlab, barcha yutuqlar zahirida mehnat turishini va bolalarni yoshligidan boshlab mehnat qilishga o'rgatish kerakligini hamda halol mehnat bilan topilgan bir burda non ham totli bo'lishini ifoda etadi:

Esam arpa nonini mehnat bilan,

Shirindir birovning oq noni bilan³.

Zahiriddin Muhammad Bobur ilm ahlini hurmat qilib ularning mehnatini doimo qadrlab borgan. Boburning didaktik asarlarida asosan insonlar va ularning qadr-qimmatini ardoqlash masalalari asosiy o'rinni egallagan. Mehnatkash xalqning zahmatli mehnatlarini doimo qadrlashga chorlaydi:

Davlatga yetib mehnat elini unutma,

Bu besh kun uchun o'zingni asru tutma.

Borg'onni kel emdi, yod qilmay, ey do'st,

Borish-kelishingni lutf etib o'ksitma.

Ma'rifatparvar shoira Anbar otin o'z asarlarida kishilarni har qanday mashaqqatlardan chekinmasdan ilm olishga, hunar o'rganishga va mehnatsevar bo'lishga chorlaydi:

Murodingni hayoting ichra axtar,

Mavhum ilm ichinda bo'lma axtar.

Mashaqqatsiz hunardin chiqmagay dur,

Hayotsiz ilm durdin ko'p erur dur.

Anbar otin dehqonchilik va uning mashaqqatli mehnatini qadrlab, ularning o'z mehnatlari evaziga baxtli yashashlari kerakligini ko'rsatib beradi.

Jadidchilik oqimining vakili Xolmuhammad o'g'li Furqat o'z asarlarida mehnatkash xalqning hayotini ko'rsatib bergan. U o'z asarlarida kishilarni ilm olish bilan birga hunar o'rganishiga hamda mehnatsevarlik ruhiyatini takomillashtirib borishga alohida e'tibor bilan yondoshgan. Furqat hunar ahllarini mehnatini ulug'lab shunday yozadi:

El ichra o'zlarin ma'zur qildi,

Bahor holi hunar mashhur qildi.

Abdulla Avloniy "Turkiy guliston yoxud axloq" asarida mehnat insonni bezaydigan muhim sifat ekanligi, yalqovlik va dangasalik esa insonga mos xususiyat emasligini alohida ta'kidlab o'tadi. U mehnatni yaxshi yoki yomon bo'lmasligi va bolalarni har bir ishni bajarishga o'rgatish kerakligi bu esa bolalarni yuksak kamolotga olib chiqishga va saodatga erishishga yaqindan ko'mak berishini ta'kidlaydi. Kasb-hunarni yaxshi yoki yomon bo'lmasligi va bolalarni yoshligidan boshlab kasb-hunarga o'rganishga chorlaydi: "... ushbu ko'mirchilik, bu temirchilik manga munosib ish emas. deb dangasalik qilib, ishsiz yursa, zo'r ayb, g'ayratsizlikdir".

Abdulla Avloniy bolalarni mehnatga o'rgatish va mehnatsevarlik ruhida tarbiyalashda hayotiy misollar keltirish bilan hayvonlar va hashoratlar misolidagi hikmatlardan foydalangan. Adib bolalarni mehnatsevarlik ruhida tarbiyalashda oilada, ota-onalar yordamidan so'ng maktablardagi ta'lim-tarbiya jarayonlarida amalga oshirishni ma'qullaydi.

Buyuk mutafakkirlamizning mehnat tarbiyasi xususidagi fikrlari bugungi kunda ham muhim ahamiyat kasb etib, bolalarni mehnatsevar qilib tarbiyalashda vosita bo'lib xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Kaykovus "Qobusnoma". T.: "O'qituvchi" 2006, 205 b.
2. Alisher Navoiy "Farxod va Shirin" nasriy bayoni bilan. G'. G'ulom nomidagi nashriyot matbaa ijodiy uyi. T. : 2006. 533-bet.
3. A. Zunnunov, M. Xayrullayev, B. To'xliyev, N. Xotamov. Pedagogika tarixi. T. Sharq, 2000, 236 b